

Bonyolult, sokágú kérdéskomplexumról van szó, s ezt a *TLS* különszáma a rész-problémáknak szentelt cikkekben is jelzi. Így külön foglalkozik a lap az új betűtípusokkal, a munkaszervezéssel, az illusztrálással (az illusztráció egyre inkább kiszorul a könyviparból — a paperback nem bírja el ezt a „luxust“), a könyvek fedőlapjával, általában a „csomagolással“, a jövő könyvének formáival, az amerikai könyvtervezéssel és könyvgyártással. Az a már-már ijesztő kép, amelyet egyetlen *TLS*-szám átlapozása nyújt (a gáttalanul áradó információhalmazra gondolunk — minden szakterületen, nem is szólva a szépirodalomról), technikai, „komputer-távlatokat“ kap a könyvnyomtatással foglalkozó különszámban.

K. L.

VITÁK A MAI MARXISTA FILOZÓFIÁBAN

(Revista de filozofie, 1974. 1.)

Louis Althusser *Válasz J. Lewisnak* című írását kommentálva, Radu Florian hangsúlyozza, hogy a hatvanas években új szakasz kezdődött a marxizmus fejlődésében, amely indítéka szerint mindenekelőtt reakció volt a dogmatizmusra. A marxista gondolkodás fellendülésére jellemző volt, hogy egyrészt képviselői „újravoltak“ Marx és Engels műveit, visszatértek a klasszikus forrásokhoz, másrészt pedig nyitott szellemmel fordultak a kortárs áramlatok felé. Míg az első törekvés a kritikai önvizsgálatot ösztönözte, a második a jelenkor gyakorlatának sokoldalú megismerését tette lehetővé. Olyan problémák elemzése került így napirendre, amelyeket a dogmatizmus elhanyagolt, vagy válasz nélkül hagyott. Kibontakozott a dialógus a nem marxista felfogásokkal.

Louis Althusser azok közé a marxista gondolkodók közé tartozik, akik hozzájárultak a felmerült kérdések megoldásához, írásai ugyanakkor sok ellenvéleményt váltottak ki. J. Lewis angol marxista 1972 elején bírálatot is közölt felfogásáról a *Marxism Today* című lapban. Althusser válaszában megértéséhez — éppen ezért — szükséges néhány korábbi nézetének felelevenítése.

A francia filozófus joggal megkülönböztetett fontosságot tulajdonít az emberi történelem meghatározottságának. Ezzel kapcsolatban határozottan visszautasítja „az emberi történelem alanyá“-nak eszméjét, ám ez az elzárkózás tulajdonképpen csak a történelmi alany idealista értelmezésének szolgálhat. Althusser tételei a történelmi determinizmusról az egzisztencializmus, illetve az empirizmus hatásának ellensúlyozására fogalmazódtak meg, ez persze önmagában még nem biztosítja érvényüket. A *Revista*

de filozofie szerzője vitába is száll velük. A történelem alanyának kérdése — véleménye szerint — megköveteli a társadalmi meghatározottságok sajátosságainak elemzését. A társadalom ugyanis összetett valóság, amely a természet erőinek „megszelidítésével“, a természet humanizálásával jön létre. E folyamat során önálló valóságként konstituálódik. Ily módon — Florian szerint — a társadalom alanyként nyilvánul meg mind a természettel, mind önmagával szemben. A társadalmat globális rendszerként, saját történelmének alanyaként kell felfognunk. Megjegyzendő azonban, hogy a társadalom nem csupán saját tevékenységének alanya, hanem determinizmusának tárgya is. Ez az „alanyiség“ pedig szabadságát, e szabadság kitágítását szavatolja. Ami a társadalom mozgását illeti, Radu Florian aláhúzza, hogy a történelem nem ismer célokat, a társadalom fejlődésének viszont iránya van, s ezt működésének belső dialektikája alakítja ki.

Ismeretes, hogy Althusser fogalmazta meg a marxizmusról mint elméleti anti-humanizmusról szóló tételt. A humanizmus számára csak mint ideológia, mint hamis tudat jöhet számításba. Florian nem osztja Althusser — egyébként sokat vitatott-támadott — nézeteit, s hangsúlyozza, hogy a marxizmus fordulatot jelentett a humanizmus történetében is. Ez a fordulat pedig abban rejlett, hogy kidolgozta az önmaga dialektikáját irányító, a tőkés rend ellentmondásait és elidegenedéseit meghaladó *teljesen humanizált társadalom* eszméjét. A marxista elméleti humanizmus sajátos problematikája tehát azonos a szocialista társadalom humanizálásával, ez utóbbi viszont nem következik automatikusan az új társadalmi viszonyok létrehozásából. A marxista humanizmus — írja a *Revista de filozofie* szerzője — nem különálló része a marxizmusnak, hanem a marxista filozófiából és a tu-

dományos szocializmus elméletéből származó elemek ötvözete.

Althusser nem csupán a humanizmust, hanem az elidegenedést és az emberi szabadságot is hamis kérdéseknek minősíti. Ítéletét nem a társadalmi valóság elemzése alapján fogalmazza meg, hanem azzal érvel, hogy az elidegenedés, illetve a szabadság fogalmait az idealista bölcséletek dolgozták ki, és — szerinte — spekulatív jellegűek. Althusser — állapítja meg ezzel kapcsolatban a román filozófus — nyilván nem veszi figyelembe, hogy Marxnál az elidegenedést egészen más vonások jellemzik, más tényezők idézik elő, mint a német klasszikus filozófiában.

Althusser nem látja a maga bonyolultságában az egyén és a társadalom viszonyát sem, amelyről apodiktikus módon kijelenti, hogy nem alkothatja tudományos vizsgálódás tárgyát. Az a tény, hogy a társadalom határozza meg a keretei között élő egyéneket, nem lehet érv e reláció tudományos mellőzésére. A szocialista társadalom esetében még nyilvánvalóbb e kérdés fontossága és időszerűsége, hiszen e társadalom célja és értelme nem más, mint éppen tagjai szabad, sokoldalú fejlődésének biztosítása.

A társadalmi determinizmus végleteken egyszerűsített, értelmezése során Althusser azt állítja, hogy a polgári ideológia alibiként használja a humanizmust ökonomista irányulásának álcázására. Az ökonomizmus—humanizmus kettős pedig a marxista ideológiára is hatást gyakorolt, amennyiben az utóbbi a szociáldemokratizmusban, az előbbi viszont a szocialista építés folyamán fellépett torzulásokban jutott kifejezésre. A cikkíró egyetért Althusserrel a tekintetben, hogy a „személyi kultusz“ kifejezés nem tudományos értékű, s így nem világítja meg azokat a jelenségeket, amelyekre vonatkozik, de nem tartja Althusser tételét sem kielégítőnek. Egy ökonomista-mechanicista orientáció, amely azt sugallja, hogy a termelőerők fejlődése önmagától elvezet az új rend győzelméhez, nem magyarázza meg a szóban forgó torzulásokat, már csak azért sem, mert azok főként a politika, az erkölcs területén léptek fel. Ami viszont a humanista alibi jelentkezését illeti, Radu Florian rámutat, hogy éppen az említett korszakban merültek fel akadályok a marxista elméleti humanizmus és az ennek megfelelő értékrend kidolgozása előtt.

ÉRZELEMRENDSZERÜNK DILEMMÁI

(Valóság, 1974. 1.)

Az ember — akárcsak kollektív létformája: a társadalom — nyílt és önvezérlő rendszer, ezért létezéséhez és működéséhez információkra van szüksége, amelyeket külső és belső forrásokból fedez. Az ember sajátos működése, létezésének mind egyéni, mind kollektív dimenziójában, a cselekvés, amely a szónak egzisztenciális vagy történelmi értelmében vett helyzet *megismerésén és értékelésén* alapul. Más szóval, a cselekvés tartalmát azok a *tényinformációk és értékinformációk* határozzák meg, amelyeket a cselekvés — egyéni vagy kollektív — alanya a helyzetre vonatkozóan beszerез. Az információellátás több szinten valósul meg:

1. Elemi fokon a tényinformációk beszerzése a külső és belső érzékszervek (érzékelőrendszer) útján történik, automatikus válaszreakciót kiváltó ingerek, vagy a tudatban megjelenő érzékletek formájában. Az *érzékelőrendszerhez* szorosán kapcsolódik az *érzőrendszer*, amely egy negatív-pozitív érzéspárral minden elemi érzékletet azonnal és automatikusan értékel az emberi szervezet valamely funkciója, vagyis valamely részleges személységérdek, részleges önérdék szempontjából. Am az érzékletek egyedi tényező információi és a hozzájuk tapadó elemi értékjelzések önmagukban nem elegendőek ahhoz, hogy az ember egész tudatos cselekvésvilágát vezéreljék. Az embert rendszerint nem elszigetelt, hanem összefüggő, és éppen együttesükben releváns impulzusok érik. Kognitív tudatunk, fogalmi-gondolati megismerőrendszerünk képes a komplex érzéklet-halmazok összefüggéseinek feltárására és értékelésére, de ez a tudatos tájékozódó-értékelő tevékenység túl lassú ahhoz, hogy elláthatná az emberi tevékenység állandó és gyors irányításának feladatát. Szükség van tehát egy közbülső rendszerre az *érzékelő-érző* és a *kognitív* rendszer között, amely a komplex emberi helyzeteket gyorsan és automatikusan felméri és értékeli. Szokás ezt a jelzőrendszer szintet pongyolán

2. *érzelemrendszernek* nevezni. Az érzelem itt az adott helyzetnek, emberi erőternek tudati leképezése; azt a komplex viszonyt jelzi, amely az ember belső törekvései és a rá ható külső erők között kialakul. Az érzelmek, az érzésekkel ellentétben, nem egy részleges, hanem a teljes önérdék szempontjából mi-